

כנסת של פסח

תורה: פסח וזמנו יצאת מצרים

1. פסח

בלילות, עד שדרשה בן זומא, שנאמר (דברים טו, א):
למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. ימי חייך הימים, כל ימי חייך הלילות. וחכמים אומרים, ימי חייך העולם הזה, כל ימי חייך להביא לימות המשיח:

לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני כי בחפזו יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך:

2. מרבוב יב

3. חמץ בככב אה יב

לכאורה קשה, הלא האי מימרא דראב"ע היא משנה בפ"ה דברכות, לענין חיוב זכירת יצ"מ של כל השנה, ומה שייד זה למצות ספור יצ"מ שבליל פסח דאירינין ב"ה השתא באותה הלילה.

מתני' מוכרין יציאת מצרים בלילות *אי"ר אלוהר בן עזריה *הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שחאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה *בן זומא שנא *למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות ותביא ימי חייך העוה"ז *כל להביא לימות המשיח:

3. פסח

ההוא לאמר בעבור זה עשה יהוה לי בצאתי ממצרים:

ונראה, עפ"מ ששמעתי ממור"ר הגאב"ד דבריסק שליט"א בשם אביו מרן הגר"ח הלוי ז"ל, שבכל שנה בשעת הסדר של פסח ה"י מבאר לפני ב"ב מה היא המצוה של סיפור יצ"מ, הרי בכל השנה יש מצוה של זכירת יצ"מ, וא"כ מה ניתוסף אותה הלילה ע"י המצוה של ספור מה שאין בזכירה, וה"י אומר, שהחילוק בין זכירה לסיפור הוא בג' דברים: חדא, שבזכירה אין צריך אלא להזכיר לעצמו יצ"מ, אבל ספור הוא לספר לאחר דרך שאלה ותשובה, כדכתיב: וה"י כי ישאלך בנך וגו' והגדת לבנך וגו', הבן שואל מה גשתנה וכו' והאב משיב עבדים היינו, ואפי"ה לכו שואל לעצמו מה גשתנה וכו' כדרך ספור לאחר; ועוד חילוק, שבזכירה אין צריך אלא להזכיר היציאה ממצרים לבדה, אבל בספור צריך לספר כל ההשתלשלות וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח; ועוד ניתוסף במצות ספור, לספר טעמי המצות של אותה הלילה, רבן גמליאל אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח ואלו הן פסח מצה ומרור וכו'. וכל זה עיקר המצוה של ספור יצ"מ, וכן מבואר להדיא ברמב"ם פ"ז מה' חר"מ וז"ל: מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל ט"ו בניסן שנא' זכור וגו' ומנין שבליל ט"ו ת"ל והגדת לבנך וגו', ואח"כ מבאר הרמב"ם מה היא המצוה של ספור וכתב שם בהל"ב: מצוה להודיע לבנים שנא' והגדת לבנך לפי דעתו של בן אביו מלמדו כיצד אם ה"י קטן או טפש וכו' ואם ה"י הבן גדול וחכם וכו' וצריך לעשות שינוי כדי שיראו הבנים וישאלו ויאמרו מה גשתנה וכו' אין לו בן אשתו שואלתו ה"י לבדו שואל לעצמו, ובהל"ד: וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח כיצד מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרה ומלפניו כופרין וטועין אחר ההבל ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן האומות וקרבנו

כא. מצות ספור יציאת מצרים

לספר בענין יציאת מצרים בליל ט"ו בניסן. כל אחד קפי צחות לשונו, ולהלל ולשבח לשיי של כל הנסים שפשה לנו שם, שנאמר: והגדת לבנך וגו'.

5. פסח

הגדה בליל פסח קורין ההגדה ונקרא כן משום שנאמר והגדת לבנך וכו'

6. פסח

אלה העם זכור את הימים הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כי בתוך יד הוציא יהוה אתכם מזה ולא יאכל חמץ:

כאמ"ר רבנו חננאל וכו' כ"ל כ"ל

א מצות עשה של תורה לספור בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים בליל חמשה עשר בניסן שנאמר זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים כמו שנאמר זכור את יום השבת ומנין שבליל חמשה עשר תלמוד לומר והגדת לבנך ביום התוא לאמר בעבור זה כשעה שיש מצה ומרור מוגהים לפניך: ואף על פי שאין לו בן אפילו חכמים גדולים חייבים לספר ביציאת מצרים וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משובח:

8. פסח

אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני כבן שבעים שנה, ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים

עד שיגמור כל הפרשה כולה :

12

בכ"מ פסוקים סוף פסוק

לדרוש ולהאריך בדרש פרשת מקרא ביכורים

א] תנן בפסחים (קט"ו, א) מתחיל בנגות ומסיים בשבח ודרוש מ"ארמי אובד אבי" (דברים כו, ה) עד שיגמור כל הפרשה כולה, ע"כ. הרי שקבעו חכמים לספר ביצי"מ עפי' דרשת הפסוקים של פרשת מקרא ביכורים. ויש להתבונן מדוע קבעו חכמים לדרוש פסוקים אלו בדוקא ולא פסוקי הפרשיות של יצי"מ שבספר שמות, וצ"ב.

13

כח"מ פסוקים סוף פסוק

ד וצריך להתחיל בנגות ולסיים בשבח. כיצד מתחיל ומספר שבתולה היו אבותינו בימי תרח ומלפניו כופרים וטועין אחר ההבל ורודפין אחר ע"ז.

ומסיים כדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן החושים וקרבתו ליתורו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו לפרעה במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו ובחירותנו. והוא שידרוש מארמי אובד אבי עד שיגמור כל הפרשה. וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משבח : וצ"ב.

14

בכ"מ פסוקים סוף פסוק

עוד יש להקשות על לשון הרמב"ם (הל' ה"ט פ"ו ה"ד) שכתב וז"ל, וצריך להתחיל בנגות ולסיים בשבח וכו' והוא שידרוש מ"ארמי אובד אבי" עד שיגמור כל הפרשה, וכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משבח, עכ"ל. הרי שיש ענין מיוחד להאריך בדרש פרשה זו. וצ"ע מדוע כפל הרמב"ם לפסוק הלכה זו, שהרי כבר כתב כן לעיל (ה"א) וז"ל, מצות עשה של תורה לספר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים וכו', וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משבח, עכ"ל. הרי שכבר הזכיר דבר זה שהמרכזה לספר ביצי"מ הרי זה משבח, ומדוע חזר וכפל דבריו כאן שכל המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו הרי זה משבח. ועל טרח מכוואר דמלכר מה שיש להרבות בספור יצי"מ יש ענין מיוחד להרבות בדרשת פרשת 'ארמי אובד אבי'. אמנם דבר זה צ"ב כנ"ל, דמה הענין המיוחד בדרשת פרשה זו שיש להרבות ולהאריך בה מלבד עיקר הדין להרבות בספור יצי"מ.

15

בכ"מ פסוקים סוף פסוק

ונזהגת בזקרים וזקבות בקל מקום וקבל זמן. ועובר עליו. בשל צשה.

16

בכ"מ פסוקים סוף פסוק

(ו) ונזהגת וכו' ד"ז מידוש גדול אלולי למה יהיה נוסח מלוה זו כפסוקים כיון דהוי מ"ע שה"ג ונשים פטורות ור"מ פ"ז גבי אכילת מלה כ' מפורש דנשים חייבות כמבואר בש"ס אבל כאן לא כתב זה ולא מלאמי זה בשום מקום וער"מ פ"ב מהלכות עכו"ם חשיב המ"ע שה"ג שששים חייבות קידוש היום אכילת מלה ופסח ושמחה והקהל ולא חשיב זה מה"ס יחייבו נשים במלוה זו. ולו' הטעם שששים היו ג"כ צדוהו הגם כמו מ"מ וד' כוסות כבר הוכיחו הסו"ס דד"ז אינו אלא דרבנן ככ"מ וע' שאג"א הק"ט בירר צדוהו דגם בכל השנה נשים פטורות מזכירת י"מ מפני שה"ג מכ"ט מלוה זו שהוא פ"א בשנה ודאי ה"ג ול"מ בשום פנים טעם למה יחייבו נשים ואפ"ל לפי"מ שהביא הר"ס כאן פ"ז דזכור את יום לאתך מאמ"ל כמו שנאמר זכור את יום השבת לקדשו א"כ אפשר דהוי ג"ט מקידוש של שבת כמו דש"ס נשים חייבות ה"ה כאן אבל באתם בש"ס דילן אינו מוזכר וע' דף קט"ז דלפנין קד"ה מלמען הזכור

ליחודו וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו במצרים וכל הרעה שגמלנו ומסיים בניסים ונפלאות שנעשו לנו, ובהל"ה שם : כל מי שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח ואלו הן פסח מצה ומרור פסח על שום מה וכו', ומסיים הרמב"ם : ודברים האלו כולן נקראין הגדה. עכ"ל. הרי להדיא, שכל הג' חילוקים אלו כולן נכללין בהמצוה של 'והגדת לבנך' בהמצוה של ספור. וכיון שמצות צריכות כוונה ע"כ ה" מצוה לכיון לצאת בג' דברים אלו. עכ"ד.

ולפ"ז נראה, שהבעל הגדה, שרצה ג"כ לבאר לנו עיקר המצוה של ספור יצי"מ והחילוקים שבה, ע"כ הקדים בדבריו המשנה של ראב"ע, לומר, שגם בכל השנה איכא מצוה להזכיר יצי"מ בלילות, וא"כ מה ניתוסף אותה הקילה בהמצוה של ספור מה שאין בזכירה, וע"ז הוא דמסיים : ברוך המקום כנגד ארבעה בנים דברה התורה בהמצוה של ספור, והיינו שמצוה להודיע לבנים וכפי דעתו של בן אביו כלמדו, ואח"כ מבאר מתי היא המצוה של ספור לבנים : יכול מר"ח וכו' ת"ל בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, ואח"כ מתחיל בנגות ומסיים בשבח : מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכ"פ קרבנו המקום לעבודתו ומתחיל לדרוש מארמי אובד אבי ומאריך בדרש פרשה זו עד שגומר כל הפרשה, כדתנן בפ' ערבי פסחים, ואח"כ מביא דברי ר"ג כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח וכו', ובהה"ה המצוה של ספור, ואח"כ מתחיל ענין אחר, אמירת ההלל, ומתחיל : בכל דור ודור חייב לראות עצמו וכו', שזהו הקדמה לחיוב ההלל, ומתחיל באמירת ההלל. ונמצא שכל דברי ההגדה אין בהם מענין אגדה ודרוש, אלא כולם בנויים על יסוד ההלכה וחלקי המצוה של ספור יציאת מצרים.

17

כח"מ פסוקים סוף פסוק

בכל לילה יש מצוה של זכירה יציאת מצרים וא"כ מה נתוסף בליל פסח במצות ספור יציאת מצרים שאין בזכירה של כל השנה. ונראה לומר, שיש ג' חילוקים בין המצוה של זכירה יציאת מצרים להמצוה של ספור יציאת מצרים : א] לקיים מצות זכירה אין צריך להזכיר אלא לעצמו אבל בספור יציאת מצרים המצוה הוא לספר לאחר דרך שאלה וחשובה לכתוב "והיה כי ישאלך בנך ורגו" וכן הפסוק "והגדת לבנך וכו'". בהגדה, הבן שואל מה נשתנה והאב משיב עבדים היינו, והלכה הוא שאפילו אם אחד לבדו צריך לשאול לעצמו ולומר עבדים היינו, ולקיים מצוה זכירה סגי בזכירת יציאת מצרים להתחיל בנגות ולסיים בשבח, וקיים מצוה זכירה סגי בזכירת יציאת מצרים לחוד. ב] מצוה לספור טעמי המצוה של אותו הלילה כמו שאמרנו "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר ג' דברים אלו בפסח לא יצא יד"ח וכו', ואלו הן פסח מצה ומרור, פסח על שום מה... וכו'". דברים אלו נמצאים ברמב"ם פ"ו טהל' ח"מ מצוה עשה כן התורה לומר בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו לבנך ורגו". וע"כ שם בהרמב"ם בהל' ב' מצוה להודיע לבנים שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו כלמדו, כיצד אם הוא קטן או טעם וכו' ואם הבן גדול או חכם וכו' וצריך לעשות שינוי כפי שיראו הבנים ויאמרו מה נשתנה וכו', אין לו בן אביו שיש שואלו, ה" לבדו שואל לעצמו. וכתב שם בהל' "ל"ר וצריך להתחיל בנגות ולסיים בשבח. כיצד, מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח והיו כופרים וטועין אחר ההבל ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן האוונות וקרבתו ליתורו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו כמצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו. וכתב שם בהל' "ל"ה כל מי שלא אמר ג' דברים בפסח לא יצא יד"ח וכו'". ומסיים הרמב"ם ודברים אלו כולן נקראין הגדה, עכ"ל. חזינן להדיא שכל ג' חילוקים אלו כולן נקראין הגדה ונכללין בהמצוה של והגדת לבנך. כהמצוה של ספור וכיון שמצוה צריכות כוונה צריכין לכיון לצאת המצוה בהג' דברים.

18

בכ"מ פסוקים סוף פסוק מתחיל בנגות ומסיים בשבח ודרוש מארמי אובד אבי

ולא מן זכור ורואי' בסה"מ להר"מ שכתב
 דזכור הוא מילה כמו זכור את יום השבת
 ואין כוונתו לגזרה שזה רק הביא דלריך
 להזכיר צפה ואין המכילתא בידי לעיין בו
 אבל כיון דהר"מ ל"ה ד"ו ואין עולה על
 זכרוני מי שיביא זה ד' הרהמ"ח לע"ג
 מנין לו לחייב נשים בפשיטות במלוה זו.
 ואין ראי' מאשתו שאלתו היינו דמלוה
 עליו שהיה כן אבל על האשה וראי' אין
 מלוה כלל וגם החומרא של הרהמ"ח
 מביא לדי קולא כי לדבריו מוליחין נשים
 י"ח אנטים בספור י"ח ובאמת כל
 שאינו מחויב בדבר אין מוליח עס"ס גבי
 ר"ו ור"ס דלמרו הגדה וכו' ולומר כיון
 דהתורה אמרה בדבור זה בשעה שיש
 מלה וכו' והם חייבים באכמ"ג"כ חייבים
 בזה אין זה כלום דהתורה כתבה לגבי
 אנטים דלזו הוא זמן חיוב ומלינו כ"ב
 במלות אחרות ומ"מ אין הנשי' חייבות ולע"ג
 בזה.

17
 סוס"ס

**כדשמוא' *דאמר שמואל לחם עוני לחם
 שעונין עליו דברים הרבה**

18
 ס"ס

**שעונין עליו דברים . שגומרים עליו
 את ההלל ואומרים עליו הגדה :**

19

אכתב אמרתי קפלוס יעקב ונפס בקולס
 אכתב קולס יוס קספ - סוס - סוסא סוסא
 סוסא סוסא סוסא סוסא סוסא סוסא

וביאר הגאון בני יעקב ישראל קנייבסקי, בעל "קהילות יעקב", שדעת החינוך
 היא שמצוות סיפור יציאת מצרים שייכת למצוות מצה, ומתנאי ומגדרי מצות
 אכילת מצה הוא לספר ביציאת מצרים, שהרי חז"ל דרשו את "לחם עוני" -
 שעונין עליו דברים הרבה (פסחים קטו), ופירש רש"י: שאומרים עליו הגדה והלל.
 ואם כן, כיוון שלמדנו שנשים בכלל מצות אכילת מצה, הרי הן חייבות בכל פרטי
 דיני מצה, ובכללם שיהיה לחם עוני, דהיינו שעונין עליו דברים הרבה, כלומר:
 סיפור יציאת מצרים.

20

אורח סוסא א"א קא

ולפמש"כ אולי יש לומר בסקירה ראשונה דנהי נמי דהמצוה דסיפור
 ביציאת מצה דילפינן מקרא דהגדה לבנך הוי מ"ע שהזמ"ג ושיב נשים פטורות
 מעיקר המצוה דסיפור ביציאת מצה מ"מ אכתי חייבות במצות סיפור מקרא דלחם
 עוני דילפינן מיני' דסיפור ביציאת מצרים הוי תנאי במצות מצה וכיון דנשים
 חייבות במצה ע"כ דמוטל עליהן לומר את ההגדה מפאת זה ובאל"ה הוי
 חסרון בהלכה דלחם עוני שעליהן ואין זה חפצא דמצה שקבעה תורה.

21

סוסא אורח סוסא א"א קא

מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים: החינוך (מצוה כ"א) כתב, וז"ל, ולספר
 בענין יצי"מ בליל ט"ו בניסן וכו', ונוהגת בזכרים ובנקבות וכו' עכ"ל,
 ובמנחת חינוך תמה ע"ז למה יהי נשים חייבות במצוה זו. הא הרי"ל מ"ע
 שהזמ"ג ונשים פטורות, ובאמת הרמב"ם (פ"ו מחומ"מ) גבי אכילת מצה כי
 מפורש דנשים חייבות כמבואר בש"ס, ובהל' מצות סיפור יצי"מ לא הוזכר
 נשים חייבות, אכן נראה לפי המבואר בפסחים (קט"ו): אמר שמואל לחם

עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה, וברש"י (דף ל"ו): דאמרין עליו הגדה,
 וכן ברבינו חננאל (קט"ו): והגאון בעל הנצ"ב זצ"ל הקשה, למה אנו צריכים
 לימוד מיוחד על אמירת הגדה על מצה, מלחם עוני, הרי במכילתא כבר ילפינן
 זה מבעבור זה, לא אמרתי אלא בשעה שיש מצה ומרור מונחים לפניך, אולם
 י"ל דבאמת יש שני ענינים במצות סיפור יציאת מצרים בליל פסח, א) דין
 אחד מה שילפינן והגדה לבנך וגו' בעבור זה לא אמרתי וכו', והוא דין בקיום
 מצות סיפור יצי"מ לספר דוקא בלילה בזמן מצות אכילת מצה ומרור, ב) עוד
 דין יש שילפינן מלחם עוני, לחם שעונין עליו דברים הרבה, ורש"י ור"ח
 מפרשי לומר הגדה, ויסוד הך דינא הוא דין תנאי בקיום מצות מצה (ולא לענין
 מצות סיפור יצי"מ), דאין יוצאין ידי חובת מצות מצה אם לא אומרין עליו
 הגדה, בליל פסח, וזהו מדין לספר על מצה תוכן הנס של יצי"מ, וכמו שיש
 בביכורים מצות קריאה על הביכורים שמעכבת לחד מ"ד, ה"ז כן יש מצוה
 על מצה בליל פסח לקרוא הגדה ולספר בנשים ונפלאות שאירע לנו.

אשר לפי"ו נמצא, דיש לנו ב' ענינים נפרדים בפסח, חדא מבעבור זה, דהוא דין
 במצות סיפור יצי"מ לספר בזמן אכילת מצה, ושנית דין של לחם עוני שזה
 חלק מדין מצות מצה, וזה מעכב בעצם מצות מצה דרק יוצאין במצה כזו שאמרו
 עליו שבה והוראה על הנסים, וענו עליו דברי הגדה, — ולפי"ו אחרי שנתבאר,
 דסיפור יצי"מ מעכבת בקיום מצות מצה (וכמו קריאת פרשת בכורים על
 הקרבן), לפיכך ממילא דנשים ג"כ מחוייבות בסיפור יצי"מ מטעם לחם עוני,
 דכיון שישנן בחיוב אכילת מצה, הרי קריאת ההגדה הוא תנאי וחלק ממצות
 אכילת מצה, ממילא מחוייבות ג"כ בחלק זה של המצוה, ולא מתורת קיום מצות
 סיפור, רק מתורת קיום מצוה מצה, ולפי"ו יוצא לנו חידוש לדינא, דאם אין
 לאשה מצה, אף דאנשים בכה"ג מחוייבים לספר ביצי"מ מטעם דין והגדת לבנך
 וגו', אבל באשה הרי תלוי בקיום מצות מצה, והרי אין לה.

22
 סוסא סוסא סוסא סוסא סוסא סוסא

**הלכה ד: והוא שידרוש מארמי כו', וכל
 המוסיף ומאריך בדרש פרשה זו
 הרי זה משובת.**

נראה דאמר (פסחים) בדף ל"ו ע"א ורבי
 עקיבא ההוא דקרינא עוני לכדשמואל
 כו', שעונין עליו דברים הרבה. והנה הלל הוי
 מדברי סופרים, ויציאת מצרים כתוב והגדת
 לבנך כו', ואמרתם זבח פסח, ואמרת אליו,
 ולמאי צריך עוני, הוא משום דצריך לדרוש
 פרשה דבכורים, דכתיב ביה לשון ענייה,
 וענית ואמרת לפני ה' כו', וזה שעונין עליו
 דברים הרבה, שירכה בדרוש פרשה זו. וברור.

23

סוסא סוסא

וְעָנִית וְאָמַרְתָּ לְפָנָי | יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֲרָמִי
 אֲבִר אָבִי וַיִּרְדּוּ מִצְרַיִמָּה וַיִּגְדֵּר שָׁם בְּמַתִּי מַעֲמַ
 וַיְהִי-שֵׁם לְגֹוִי גְדוֹל עֲצוּם וְרַב:

24

סוסא סוסא סוסא סוסא סוסא סוסא

הרי שביאר הג"ר מאיר שמחה
 זצ"ל דדרשת הש"ס מ"לחם עוני" שעונין עליו דברים הרבה, קאי על דרשת פרשת
 ארמי אובר אבי דכתיב בה "וענית", ולא על מצות סיפור יצי"מ והלל"מ.

הרי מבואר לפי שיש דין מיוחד לדרוש פרשת מקרא ביכורים, הדכי לפינן מלשון "עוני" דבעינן לדרוש פרשת "וענית". ולפי"ו מושב הערה הנ"ל מודע בחרו חז"ל לקבוע דרשת סיפור יצי"מ בפרשת מקרא ביכורים שבפר' כי תבוא, ולא בפסוקי פרשיות יצי"מ שבספר שמות, דחז"ל דרשו מדכתיב "עוני" שיש לדרוש פרשת מקרא ביכורים.

ולפי"ו יש ליישב מה שכלל הרמב"ם דין 'כל המרבה' וכו' ב' פעמים, דכ' דינים נפרדים הם, להאריך בסיפור יצי"מ ולהאריך בדרשת פרשת מקרא ביכורים, כהל' א' כתב הרמב"ם שיש להאריך בסיפור יצי"מ, ובהל' ד' כתב הרמב"ם שיש דין מיוחד להרבות בפרשת מקרא ביכורים דילפינן חובתה מקרא ד"לחם עוני", דמלכד מה שחייב להרבות בסיפור יצי"מ, יש דין מיוחד להרבות במצוה זו של "עוני", וזהו שכתב הרמב"ם וכל המוסיף ומאריך בדרוש פרשת זו הרי זה משובח.

אמנם כל זה מעון ביאור, מה הוא הענין המיוחד לדרוש פרשת 'ארמי אובד אבי' בלילה הזה, ומה היא השייכות המיוחדת של פרשת מקרא ביכורים לליל הסדר.

ואמרת אליו הגדתי היום ליהוה אלהיך כי-באתי אל-הארץ אשר נשבע יהוה לאבותינו לתת לנו:

27

ואמרת אליו. שאינך ב כפוי טובה

יבא אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום וכו', וכח רש"י ח"ל, ואמרת אליו, שאינך כפוי טובה, עכ"ל. הרי דיסוד דין קריאת פרשת מקרא ביכורים הוא כדי לומר להקב"ה שאינני כפוי טובה, והנני מודה לפניך ו על כל הטובה והחסד שעשית עמדי, ומתחיל להוכיח מה שעשית מלפני הרבו שנים ש'ארמי אובד אבי וירד מצרימה' וכו', עד 'ויביאנו אל המקום הזה' וכו' וכוה מודה להקב"ה על הפירות הטובות שנתן לו.

מקרא ביכורים - שאינך כפוי טובה

וגראה לבאר יסוד הדברים, דהנה בפרשת מביאי ביכורים כתיב (דברים כו, ו) ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם ואמרת אליו הגדתי היום וכו', וכח רש"י ח"ל, ואמרת אליו, שאינך כפוי טובה, עכ"ל. הרי דיסוד דין קריאת פרשת מקרא ביכורים הוא כדי לומר להקב"ה שאינני כפוי טובה, והנני מודה לפניך ו על כל הטובה והחסד שעשית עמדי, ומתחיל להוכיח מה שעשית מלפני הרבו שנים ש'ארמי אובד אבי וירד מצרימה' וכו', עד 'ויביאנו אל המקום הזה' וכו' וכוה מודה להקב"ה על הפירות הטובות שנתן לו.

ובזה נראה לבאר, דעל כן יש חיוב לדרוש פרשת מקרא ביכורים בליל הסדר משום שגם בליל הסדר יש מצוה להודות להקב"ה על חסדיו המרובים ושלא נהיה כפוי טובה.

28

כחמה כספא פתח - מצוה ק"א

והמצוה הקני"ז היא שצונו לספר ביציאת מצרים בליל חמשה עשר בניסן בתחלת הלילה כפי צחות לשון המספר. וכל מה שיוסיף במאמר ויאריך הדברים בהגדלת מה שעשה לנו השם ומה שעשו עמנו המצרים מעול וחמס ואיך לקח השם נקמתנו מהם ובהודות לו ית' על מה שגמלנו מחסדיו יהיה יותר טוב. כמו שאמרו (הגש"ס) כל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

29

כחמה כספא פתח - מצוה ק"א

פתח ואמר. לאחר שאילנת הנן החמיל לומר עבדים היינו וגומר הגדה בטבח והודאה כלומר כן עשה לנו הקב"ה שהיינו עבדים והוילנתו משם :

30

כחמה כספא פתח - מצוה ק"א

אמר ליה רב נחמן לדרו עבדיה עבדא דמפיק ליה מריה לחירות ויהיב ליה כספא ודהבא מאי בעי למימר ליה אמר ליה בעי לאודוי ולשבוהי א"ל [א] פמתן מלומר מה נשתנה פתח ואמר עבדים היינו :

31

כחמה כספא פתח - מצוה ק"א

דרשת פרשת מקרא ביכורים - הודאה

ה' עפי"ו מוכן היטב מה שיש דין מיוחד לדרוש פרשת מקרא ביכורים בליל הסדר עם מצות סיפור יצי"מ, דכזה אנו מקיימים ענין ההודאה שבמצות סיפור יצי"מ, כמו מביאי הביכורים שהודו ושיבחו להקב"ה ואמרו שאינם כפוי טובה, כן אנחנו קוראים ודורשים פרשה זו כי גם אנחנו מודים ומשבחים להקב"ה על כל הטובות שעשה עמנו בהוציאנו ממצרים, ואומרים גם אנו 'שאיננו כפוי טובה'. וזהו מה שלומדים מדרשת "עוני" שגם בליל הסדר יש לקיים פרשה ד"וענית ואמרת",

25 חכמה מצוה ק"א

מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו: (תהלים ק"ו).

רצונו לומר כי ספור שבחו של הקדוש ברוך הוא אי אפשר משני פנים, האחד מצד שלא נוכל לעמוד על הגבורה בעצמה כמה גדול גבורת מעשיו, והשני מצד שהם רב ברבוי אין תכלית להם ולפיכך ספור שבחו אי אפשר מצד האיכות ומצד הכמות, אם מצד האיכות שאי אפשר לעמוד על איכות גבורת מעשיו וגם מצד הכמות אי אפשר. וכנגד הראשון אמר מי ימלל גבורות ה' שהרצון בזה מי יוכל לדבר הגבורה ולדרת עד תכלית ולפיכך אמר לשון מלל, כי לשון זה בא על דבר חדוש כמו (בראשית כ"א) מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה, וכנגד רבוי הכמות שהם בלי קץ ותכלית אמר ישמיע כל תהלתו אמר כאן לשון כל תהלתו שרצונו על הכמות:

ומפני זה יש לשאול איך אנו מצווים לספר נפלאותיו של הקדוש ברוך הוא בליל היציאה ולמה לא נאמר בזה גם כן מי ימלל גבורות ה' וגו': אבל תירוץ קושיא זאת שודאי כשבא לספר שבחו של מקום בודאי בזה שייך לומר מי ימלל גבורות ה', אבל מה שאנו מצווין לספר בליל היציאה נפלאותיו, אין זה בשביל להגיד שבחו, רק שאנו מספרים שבחו שלא נהיה כפוי טובה שעשה הקדוש ברוך הוא לנו נסים ונפלאות ואין אנו מודים לו עליהם. וכי אין אנו מחויבים לספר מה שהטיב עמנו, אף על פי שאי אפשר לספר כל הטוב שעשה עמנו ואף מקצת נפלאותיו, מכל מקום בשביל זה אין לומר שלא לספר מקצת מהן לומר שאין אנו כפויי טובה, ואפילו בשביל מקצת טובו שעשה עמנו יש לנו להודות לו.

26

ובאתי אליהבן אשר יהיה בימים ההם

להודות לה' על כל חסדיו המרובים ולומר לפניו שאיננו כפוי טובה.

ובזה מיושב הישב מה שבפל הרמב"ם דין כל המרבה וכו', דמלבד מה שיש מצוה להרבות בספור יצ"מ שיסודה מענין חיוון האמונה בלבדו ולב בנינו, והחיוון קבלת עול העבודות שבלילה הזה אנו נעשים עבדי ה' מחדש, כמשנת לעיל (מאמרים י"א), שבשביל הענינים ההם יש להרבות בספור יצ"מ, נוסף על כך יש מצוה להרבות בדרש פרשת מקרא ביכורים, והוא כדי להרבות בהוראה והכרת המצב להקב"ה על כל טובותיו, וב' ענינים נפרדים הם, ריבוי הספור דילפינון מ"והגדת לבנך" ו"יכור את היום הזה", וריבוי ההוראה דילפ" מ"לחם עוני" שענין עליו דברים הרבה דהיינו הדברים שבפרשת "וענית ואמרת".

38

כ"ג א"ת ע"ס ד"ס

ונהנו באשכנח ובזרפת לעשות מעשרון אחד [ז] זכר ללחמי תודה שהיואל מביא האסורים מביא לחמי תודה [ח] ולחמי תודה באין ג' מינין של מלה [חלות] ריקיון ורבוכה, ושם חלות עושין מעשרון אחד דכל מין ומין היו שלשה עשרות ושליש עשרון [ז] ומכל מין היו עושין עשר חלות דהיינו שלש מן עשרון אחד. ועושין להם סימן ואיזה ראשונה ואיזה שנייה ואיזה שלישית כדרך שהיו עושין בקופה של לשכה שהיה כמות בהן א' ג' ג' לידע איזה מה מחרמה ראשונה שמהוה בראשונה, ומיזה הם החליף שיהי בראשונה לא עכב כדליתא במגילת פרק היה קורא (דף כא): ראשון היה קורא ארבעה פסוקים ושני קורא ארבעה או שלישיה מ'אסור'.

39

כ"ג א"ת ע"ס ד"ס

ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל וכתב ונוהגין באשכנח וצרפת לעשותן מעשרון זכר ללחמי תודה שהיוצא מבית האסורים מביא תודה ותודה היה בה ג' מינין של מצה חלות ריקיון ורבוכה וכל מין היה בה ג' עשירונים ושליש מכל מין היו עושין י' חלות הרי שהניע לכל ג' חלות עשרון א' ועל כן עושין שלשתן מעשרון ועושין בהן סימן לידע איזו ראשונה ואיזו שנייה ואיזו שלישית כדרך שהיו עושין בקופה שתורמין בהן הלשכה שהיו כותבין בהן אב"ג לידע איזו נתרמה ראשונה שמשנה לוקחין תחילה ה"ג עושין מצוה ראשונה באותה שנעשית ראשונה הילכך מברכין על הראשונה המוציא ועל השנייה על אכילת מצה ומהשלישית כריכה ואם החליף אחת בהכרתה לא עיכב :

33

כ"ג א"ת ע"ס ד"ס

וטעם הוא הילכה הוה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. שיה הילכה שתיה שמור לשם להוציא ממצרים הוא לה' כלומר מקודש לשמו. שמורים לכל בני ישראל לדורותם שישמרו אותו לפיכך בו לפניו באכילה הפסח וזכירת הנסים, ולתת הלל והודאה לשמו כ"ו כמו שאמר ושמרת את החקקה הזאת. ואמר שמור את חודש האביב. ורבי אברהם אמר כי טעם ליל שמורים הוא לה' שהשם שמרם ולא נתן המשחית לבא אל בתיהם. ואינו נכון בצבור שאמר להוציאם ממצרים :

34

מכ"ג א"ת ע"ס ד"ס

אמר רב יהודה אמר רב * יארבעה צריכין להודות יורדי הים הולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שהיה בחוש בבית האסורים יוצא :

35

ע"ס ד"ס

ארבעה צריכין להודות לה' : הקטיות שהחיל בזה התומור לומר אשר גאלם מיד יד וגו' וחשיב במדרש וחולה ויורדי הים דלא שייך בהו מיד לה' אלא להליל אשר גאלם ונצרה ועוד כיון דקריבין תודה הוא כבולן למה לא יכתבו רק בחולה ומה ענין ד' אלו לרות וכל שני הענינים אין להאריך בהן הוא המצולח כ' ד' סבות הטוללס והם המונעים אל שלמותו והכליתו הוא שאין לו בנה להתפרנס ורין לרדוף אחר פרנסתו הב' ריבוי עושר וטרדה המבטלו מותרה ומלוח ולפי מו שנטבע חולה והלס מלעסוק בתורה ומותרה ה' ריבוי עושר וטרדה המבטלו מותרה ומלוח ולפי שד' מטיקס ורות האלו הם חולאים שבירשאל גלות כמפורש בתוכחה ע"כ כשירשאל גאלו ממצרים ומד' מטיקס אלו אחרו צ"ב ע"כ ג' שעות ד' נאחרו ד' כוסות בחלום שר האשקיס שם דעל שם זה חקקו ד' כוסות של פסח בגאולה תנאים וע"כ נאחר בו ד' שעות וד' נאחרו ד' כוסות בחלום שר האשקיס שם דעל שם זה חקקו ד' כוסות של מחרבע לרות אלו ועל שם זה אמרו שם שהקדוש ברוך הוא מביא ד' כוסות של חרעלה על עו"ב ומשקה לישראל ארבע כוסות של יצועה כמפורש בפרק שם דהיינו על שם יצועה מחרבע לרות ומטיקס התהיים בגלות הוא ענין שמספר בו ארבע הצריכין להודות שהם בטמנס מלירים הטוללים ומענינים האדם מהשיג שלימותו שמשלם ללוו בגאולתו :

40

ע"ס ד"ס

ובי"ש ספיקה חבית האסורים מביא תודה עמו דכיון דכנסת יצא ישראל ממצרים שהיו אסורים שם והיואל חבית האסורים מביא תודה נטנו לעשות מצות אל כעין לחמי תודה :

41

מכ"ג א"ת ע"ס ד"ס

וים לומרים דלכך צריך שלם מצוה לזכר לחמי תודה כדאמרינן [ברכות דף ד"ג] ד' צריכין להודות וחשיב יוצא מביא האסורים [וכשהוא נמו] נגאלו משעבוד מצרים ובלחמי תודה היו ג' מינים מלה (מנחות עו.) ואע"ג דבלחמי תודה היו ארבעים חלות (שם ע"ג) מ"מ אם אסוף דיעבד ד' חלות יאל (שם עו.) והשלש היו ממלה והד' מחמתן וכן נהגו העולם לעשות סימנים לידע איזו היא ראשונה איזו שניה ואיזו שלישית כמו שהיו עושין (ז) על השופרות שהניבין א' ג' ג' (יומא סב.) ולכך עושין כן כדי לעשות המלות שהקטו חכמים עליהם כסדר שנטעו על האחת ברכה הכוללת ועל סב' על אכילת מצה ועל סג' כריכה :

36

כ"ג א"ת ע"ס ד"ס

אמר כאן הא לחמא עניא מחמת די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ששם היו על הענינים ומפרש הארבעה הענינים שגאלנו השם מהם וצריכים אנחנו להודות עליהם ונגדן ארבעה כוסות וארבע גאולות וארבע קושיות וארבע בנינים. והענין של הארבעה כוסות שהן נגד הארבע גאולות והארבע גאולות הם והוצאתי והצלתי וגאלתי.

42

מכ"ג א"ת ע"ס ד"ס

ובכ"אשר נעמד במחשבותינו על גרלת הבורא ותעלה ועצם יכלתו והקמתו ועשרו, ובסתכל בחלישות האדם והסורו, ושאינו מגיע אל השלמות, ורב צרפו ורישו לדבר שימלא מחסורו, ונבחר רב טובות הבורא יתברך והסורו עליו, ושראהו כמו שבראהו מן החסרון בעצמו, והוא רש וצריך אל מה שיש בו תקנתו, ולא יגיע אליו כי אם ביגיעה נפשית, וזה מהמלת הבורא עליו, כדי שיפיר את עצמו, ויבחר בכל עניניו, וידבק בעבודת האל על כל פנים, ויקבל על זה גבול העולם הפא אשר לו נברא, כמו שהקדמנו מן הדברים בשער השני מן הספר הזה.

37

מכ"ג א"ת ע"ס ד"ס

וביאור הדבר כך הוא שיש כאן ארבעה ענינים גדולים של גאולה, שעל כל אחד לעצמו יש לנו להרבות שבה והודאה למקום : הראשון הוא והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, שבתחלה לרוב סבל העבודה הקשה והפרך הגדול היינו מספיקין. בלבד שיקל לנו ויוציאנו מתחת העול ההוא אפילו היינו נשארים שם בארץ היא תחת ממשלתו, הרי לנו גאולה אחת של והוצאתי. והוא יתברך הוסיף והוציאנו ושתרנו מכל עבודתו וממשלתו. וזו היא גאולה שניה של והצלתי. ואילו הוציאנו מתחת ממשלתם ולא דכאם ולא הממנס במכות היינו מספיקין. והוא יתברך הכה אותם במכות וכשפטים גדולים, וזו היא גאולה שלישית של וגאלתי. ואילו הוציאנו כך ועמדנו על עמדנו ולא קרבנו ולא לקחנו לו לעם, אלא נשארו כאשר בתחלה קודם ביאת מצרים, היה די לנו גם כן, אבל הוא יתברך הוסיף והגדיל לעשות עמנו ולקח אותנו לו לעם סגולה ונתן לנו תורתו החמימה, וזהו גאולה אחרת גדולה מכולן, שזו לגפש והשאר לגופות. ועל זה אמר ולקחתי אתכם לי לעם וגו'. זאת היתה עיקר כונת ארבעה כוסות כנגד ארבעה לשונות של גאולה, שעל כל ענין מיוחד מהם ראוי לתת תודה והלל לשם יתברך.

43

ע"ס ד"ס

אל אהרן. לפי שהגין היאור על משה כשנשקר לחוכו לפיכך לא לקה על ידו לא כסל ולא כשפדעים ולקה על ידי אהרן :

44

ע"ס ד"ס

עליו כשהרג את המלרי ויטמנוהו בחול ולקה על ידי אהרן :

ובאמת כד נתבונן נראה דגם יסוד זה של החובות הלבבות לימד אותנו השי"ת בארץ במצרים באופן נפלא. כי הרי ידוע שג' מכות הראשונות נעשו על ידי אהרן ולא על ידי משה מפני שהיה משה רבינו מחוייב להכיר טובה לאהרן שהגן עליו כשנשלח לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים (רשי"י וארא ז' י"ט), וכן בכנים לא היה העפר כדאי ללקות על ידי משה לפי שהגן עליו כשהרג את המצרי ויטמנהו בחול (רשי"י שם ח' י"ב), ועל כן צוה ה' לאהרן לעשות אלו המכות והשאר נעשו על ידי משה רבינו. ומזה אנו למדים עד היכן מגיע חיוב הכרת הטוב אפילו לדומם (ועי' מכתב מאלהו ח"ג דף 100) וכל זאת למדנו במצרים.

אבל צריך ביאור למה לימד אותנו השי"ת לימוד זה דוקא יחד עם המכות במצרים, הלא היו כמה הודמוניות בתורה ללמדנו כלל זה עד היכן מגיע חיוב הכרת טובה בלי לצרפה אל המכות דוקא. וכן קשה אם יותר טוב שמשנה רבינו יעשה המכות בעצמו — וכמו שאנו רואים באמת שהקפיד הקב"ה שמשנה יעשה את שאר המכות — הלא היה הקב"ה יכול לצוותו לעשות ג' מכות אלו בלי הכאה באופן שלא יתא נראה ככפוי טובה (עיי' במכתמי"א הנ"ל כי זה היה כל ההקפדה שמעשה ההכאה חיתה פגיעה ברגש של הכרת הטוב) ואז היו כל המכות נעשים על ידי משה רבינו בעצמו.

אלא דישי לומר דהן הן הדברים אשר לימוד האמונה צריכים ללמוד דוקא בצירוף עם הרגש דק של הכרת טובה כדי להגיע לתכלית הנרצה שהוא ההשתעבדות לרצונו יתברך, ולימוד זה גופא נלמד מג' מכות הראשונות — שלא תועיל לנו הכרה נשגבה בחידוש העולם ובהשגחת ה' עלינו לטובה כל זמן שלא למדנו לפתח בעצמינו מדה זו להכיר טובה לכל אדם ולכל דבר, ורק על ידי מדה זו תוכל כל השגה חדשה לפעול בנפשנו להביאה לשיעבוד וקבלת עול מלכות שמים. וכיון שתכלית יציאת מצרים היה בהוציאן את העם ממצרים תעבדון את האלקים על החר הזה סיבב השי"ת בחכמתו כאשר עשה עשר מכות לעיני כל ישראל כדי שישינו על ידן הכרה ברורה במציאותו וידיעתו והשגחתו הפרטית, שבאותה שעה גם הרים אותם למדה יסודית זו של הכרת טובה, שכאשר ישאלו למה לא עשה משה רבינו שלש מכות הראשונות יאמרו אליהם מפני שאדם צריך להכיר טובה אפילו לדומם שהיה לו ממנו תועלת, וילמדו מזה על אחת כמה וכמה צריכים להודות לה' — הנראה עליהם עכשיו בכל הוד תפארתו — על כל הטובות שעושה עמם ויעלו מזה להשתוקק להשיב לו כל תגמולוהי עליהם ולקיים תעבדון את האלקים על החר הזה.

והתעבדון בשליא וביניא ופיסוריא ותיעלון לות בהנא די יתוי ממני לבחן רב ביומניא האיננו ותימרון ליה אודינו יומא דין קדם יי אלהה ארים עלינו לארמא דמרים יי לאבתהו למתו לנא:

ויש מפרשים הגדה, שהוא לשון הודאה ושבח להקדוש ברוך הוא, על שהוציאנו מארץ מצרים, כמו שמתרגם בירושלמי הגדתי היום לה' אלהיך (דברים כו, ג) שכחית יומא דין, וכן תרגמו רבנו סעדיה בערב.

ביאור דברי בעל הגדה "הרי זה משובחי", שמעתי ממורי הגה"צ ר' אליהו לאפיץ זצ"ל, שהכונה היא על האדם שנעשה יותר טוב, וכמו יין משובח ר"ל יין יותר טוב כן אדם משובח אין הכונה ראוי לשבח אלא שהוא טוב בעצם והיינו שעל ידי סיפור יציאת מצרים נהיה המספר יותר טוב. ובאמת כן נראה מפורש מלשון הרמב"ם הנ"ל "...היה יותר טוב כמו שאמרו וכל המאריך לספר ביציאת מצרים הרי זה משובחי".